

Irena Makarczyk

Międzynarodowa konferencja naukowa "Hereditatem cognoscere: kanonicy regularni laterańscy w Polsce dawnej i dziś", Kraków 12-12 maja 2005 roku i udział w niej pracowników Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Wydziału Humanistycznego UWM w Olsztynie

Echa Przeszłości 6, 336-348

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

danego rodzaju broni elementy symboli oraz odznak, jak również na historyczne i heraldyczne uwarunkowania ich wyglądu.

Obrady konferencji zakończył jej przewodniczący ppłk dr Wiesław B. Łach, który wyraził pogląd, że konferencja ta nie stanowiła ostatecznego końcowego efektu prac badawczych na dziejami Wojska Polskiego na Warmii i Mazurach po drugiej wojnie światowej, a wręcz przeciwnie ich kontynuację, podbudowaną zbiorową publikacją poświęconą temuż zagadnieniu, która – zdaniem mówcy – pozwoli wszelkim miłośnikom historii wojskowości znaleźć w niej pełnowartościowy, naukowy punkt wyjściowy do dalszych badań naukowych w tym zakresie.

Irena Makarczyk

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
UWM w Olsztynie

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NAUKOWA
„HEREDITATEM COGNOSCERE. KANONICY REGULARNI
LATERAŃSCY W POLSCE DAWNIEJ I DZIŚ”
KRAKÓW 12–14 MAJA 2005 ROKU
I UDZIAŁ W NIEJ PRACOWNIKÓW INSTYTUTU HISTORII
I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
WYDZIAŁU HUMANISTYCZNEGO UWM W OLSZTYNIE

Sześćset lat historii opactwa Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie stało się okazją do świętowania tego wspaniałego jubileuszu na dwu płaszczyznach: w wymiarze naukowym i religijnym. Ten pierwszy realizował się podczas konferencji zorganizowanej w dniach od 12–14 maja 2005 r., natomiast wyrazem wdzięczności i uznania dla posłannictwa księży kanoników laterańskich było podniesienie przez Stolicę Apostolską kościoła Bożego Ciała do rangi Bazyliki Mniejszej. Ta uroczystość miała miejsce w niedzielę 15 maja 2005 r. i kończyła obchody jubileuszowe.

Konferencja naukowa odbywała się w murach krakowskiego opactwa kanoników laterańskich przy ul. Bożego Ciała 26, w dawnej bibliotece klasztornej, w której uczestnicy sympozjum mieli okazję obejrzeć bogate zbiory inkunabułów i starodruków. Organizatorem konferencji był zakon kanoników regularnych laterańskich w Krakowie. Patronat honorowy nad obchodami jubileuszowymi objął metropolita krakowski ks. Franciszek Kardynał Ma-

charski, natomiast komitet honorowy stanowili: ks. opat prymas Konferencji Kanoników Regularnych Maurice Bitz z Francji, ks. opat Bruno Giuliani opat generalny kanoników regularnych laterańskich z Rzymu, prof. dr hab. Franciszek Ziejka rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, ks. prof. dr hab. Jan Dyduch rektor Papieskiej Akademii Teologicznej i prof. dr hab. Jacek Majchrowski prezydent Miasta Krakowa.

Konferencję naukową otworzył prowincjał prowincji polskiej kanoników regularnych w Polsce ks. Tomasz Ratajczak. Pokrótce nawiązał do początków historii kanoników laterańskich w Krakowie, przypominając datę królewskiego aktu fundacyjnego 26 marca 1405 r. i datę 16 maja tego roku jako dzień zatwierdzenia królewskiej fundacji przez biskupa krakowskiego Piotra Wysza i przekazania parafii kanonikom laterańskim. Te daty, jak kontynuował ksiądz prowincjał, dały początek działalności kanoników w Krakowie, a nam w roku 2005 stworzyły okazję do naukowego poznania ich 600-letniego dziedzictwa. Ksiądz prowincjał złożył podziękowania osobom, które przyczyniły się do zorganizowania konferencji, mianowicie prof. dr hab. Annie Pobóg-Lenartowicz z Uniwersytetu Opolskiego, ks. prof. dr hab. Kazimierzowi Łatakowi z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego jednocześnie członkowi zakonu kanoników laterańskich i księdzu przeorowi krakowskiego domu Andrzejowi Oleksemu. Następnie ks. prowincjał przywitał prelegentów, dostojnych gości w osobach księży opatów, współbraci z Włoch, Austrii, Szwajcarii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Anglii, Republiki Dominikany, Brazylii, Argentyny, Puerto Rico, a także współbraci z domów polskich: Gietrzwałdu, Ełku, Drezdenka, Mstowa i Rudnika. Składając życzenia owocnych obrad ks. prowincjał wyraził nadzieję, że refleksje naukowe nad przeszłością kanoników pozwolą na lepsze zrozumienie ich powołania i miejsca w dzisiejszym Kościele.

Jako kolejny wystąpił delegat władz miejskich Krakowa, który odczytał adres prezydenta miasta. Mieliśmy okazję usłyszeć, że 600-letnia rocznica działalności kanoników laterańskich zajmuje niepoślednie miejsce w historii miasta, jest jego bogactwem, a zarazem okazją do dumy. Prezydent życzył wszystkim przybyłym do Krakowa na konferencję, aby stała się ona przypomnieniem bogatego dziedzictwa kanoników laterańskich, skupionych przy kościele Bożego Ciała.

Na konferencji naukowej prelegenci reprezentowali zarówno ośrodki naukowe z zagranicy: Uniwersytet w Bordeaux, Litewski Instytut Historyczny w Wilnie, Litewską Akademię Nauk w Wilnie, Instytut Historyczny Akademii w Brnie, Uniwersytet Caxias do Sul i Uniwersytet w Kurytybie – w Brazylii, jak i z Polski: Polską Akademię Nauk w Warszawie, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Opolski, Akademię Bydgoską, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Akademię Pedagogiczną w Krakowie, Instytut Księży Misjonarzy w Krakowie, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Bibliotekę

Wyższego Seminarium w Tarnowie, ponadto wystąpili przedstawiciele księży kanoników laterańskich z Rzymu i Krakowa. Konferencja trwała trzy dni, podzielona została w sumie na pięć sesji (przedpołudniowych i popołudniowych), na których zostało wygłoszonych trzydzieści sześć referatów, natomiast jeden, z powodu choroby prelegenta, nie był prezentowany. Tę mnogość referatów można ująć w kilka bloków tematycznych, które – patrząc z perspektywy czasu – podyktowało życie, powołanie i działalność kanoników. W takim też ujęciu zostaną one poniżej pokrótce omówione.

Konferencję otworzył dr Wojciech Mrozowicz z Uniwersytetu Wrocławskiego, który przedstawił referat: *Kronika Stefana Ranatowicza o fundacji klasztoru Bożego Ciała na krakowskim Kazimierzu*. Na podstawie tejże rękopiśmiennej kroniki prelegent zaprezentował początki fundacji w ujęciu klasztornej kronikarza z XVII w. Stefana Ranatowicza. Słusznie dr Mrozowicz już na wstępie zauważył, że poprzez poznawanie źródeł lepiej poznajemy bieg historii, a autohistoria, jaką jest kronika, dla poznania dziejów klasztoru ma znaczenie niebagatelne. Ponadto prelegent zwrócił uwagę na fakt, że pisanie takich historii z pewnej perspektywy czasowej może do tychże dziejów wprowadzać elementy fikcji, a nawet pewnych cudownych wydarzeń, związanych zwłaszcza z początkami fundacji. Te ostatnie wątki wprowadzają do tejże historii elementy sacrum. Kronika winna zawierać uporządkowane wiadomości. Czy posiada je kronika Ranatowicza? Pokrótce prelegent przedstawił osobę i działalność kronikarza. Nadmieniał, że Ranatowicz nie miał poprzedników, a sam podejmując się spisania dziejów klasztoru nie przeprowadził kwerendy archiwalnej. W kronice zamieścił szeroki wachlarz tematów nie związanych bezpośrednio z historią klasztoru, opierając się przy tym na historii Jana Długosza i powtarzając za słynnym dziejopisem niektóre błędne informacje. Prelegent wyraził życzenie, czy raczej postulat krytycznego wydania tejże kroniki. O jej języku łacińskim miał mówić prof. dr hab. Mieczysław Mejer z Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Nastąpiła jednak zmiana tematu i mieliśmy okazję wysłuchać referatu: *Łaciński tekst Psalterza floriańskiego*. Prelegent nawiązał do przygotowywanego aktualnie, krytycznego wydania psalterza. Podkreślił, że ustalenie kodeksu, na podstawie którego powstał *Psalterz floriański* będzie bardzo trudne, a jedyną drogą do tego są żmudne badania tekstologiczne. Wykazał, że pewne wpływy na tekst łaciński psalterza floriańskiego miały psalterze karolińskie, ponadto wczesna tradycja Wulgaty, a także tekst biblii paryskiej.

Wracając ponownie do historii kanoników laterańskich, zawartych w kronikach, prof. dr hab. Aldona Prašmantaitė, reprezentująca Litewski Instytut Historyczny w Wilnie i Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, w referacie: *Dzieje kanoników laterańskich w kronice antokolskiej* przedstawiła historię kanoników wileńskich. Są to dzieje znacznie późniejsze, gdyż działalność kanoników w Wilnie rozpoczyna się dopiero w XVII w. Kronika antokolska, jak podała prelegentka, to dzieło posiadające ponad tysiąc stron, spisane w latach 1916–1937,

którego autorem jest bratanek ostatniego wileńskiego kanonika laterańskiego, Franciszka Rogali-Zawadzkiego (1829–1915), ks. Tadeusz Rogala-Zawadzki. Dzięki temu dziełu zaznaczył on swoją obecność w historiografii. Obecnie istnieją jedynie dwa egzemplarze tejże kroniki (Państwowe Archiwum w Wilnie i Litewska Biblioteka Narodowa), i to nieco różniące się treścią. Kronika zawiera historię Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ale najwięcej wiadomości znajdujemy w niej o klasztorze na Antokolu. Prelegentka przedstawiła niektóre z nich, te bardziej charakterystyczne. Podkreśliła też walory zaprezentowanej narracji, w której autor pierwszeństwo daje językowi źródła. Ważny dla wartości badawczych kroniki jest też fakt, że w odręcznie sporządzonych przypisach autor podał noty z wykorzystanych rękopisów. Ponadto, jak zauważyła prelegentka, podanie w kronice tych samych faktów w kilku miejscach oznaczać może, że mamy do czynienia z tekstem oryginalnym, nie redagowanym w okresie późniejszym. Podkreślona została też szczególna wartość zamieszczonych w kronice dwóch spisów zakonników, od połowy XVII do XIX w., przy których znajdują się obszerne biogramy. Mamy zatem, jak kontynuowała, do czynienia ze źródłem pierwszorzędym, posiadającym bogactwo informacji do dziejów kościoła św. Piotra i Pawła i klasztoru kanoników laterańskich na Antokolu.

W referacie *Dzieje prepozytury kanoników regularnych w Sobótce-Górcie*, ks. prof. dr hab. Mieczysława Koguta z Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu przedstawione zostały trudności badaczy historyków z ustaleniem nie tylko konkretnej daty powstania tej fundacji, ale także wątpliwości co do osoby fundatora i jego motywów ustanowienia owej fundacji. Zatem, jak usłyszeliśmy, temat ten wymaga dalszych badań.

Społeczność zakonna do realizacji swej misji i działalności potrzebuje dwóch podstawowych miejsc: klasztoru i kościoła. Te dwie budowle w poszczególnych zakonach czy zgromadzeniach posiadają od strony architektury pewne własne rozwiązania. Jakże posiadają kanonicy laterańscy, na to pytanie w swym wystąpieniu: *Założenia architektoniczne klasztorów kanonickich kongregacji krakowskiej* odpowiedział prof. dr hab. Zbigniew Bania z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Swoją wykład prelegent poparł prezentacją fotograficzną rozwiązań architektonicznych poszczególnych klasztorów, m.in. we Wrocławiu na Piasku, w Kraśniku, Trzemesznie, Mstowie, Krzepicach, Wolbromiu i Słonimiu. Podsumowując wykład stwierdził, że kanonicy nie wypracowali własnych zasad, stąd też architektura klasztorów kanonickich nie posiada swoich charakterystycznych cech. Kontynuacją wątku architektonicznego były dwa nawzajem się uzupełniające referaty, mianowicie dra Mindaugasa Paknysa z Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, *Budowa klasztoru wileńskiego kanoników regularnych laterańskich w II połowie XVII wieku i więzi z Krakowem* oraz mgr Anny Czyż z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, *Wątki kanonickie w dekoracji kościoła pw. św. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie*. Pierwszy z prelegentów przedstawił m.in. osobę pierwszego architekta i budowniczego klasz-

toru wileńskiego. Był nim Jan Zaor rodem z Krakowa, natomiast co do osoby kontynuatora rozpoczętego przez niego dzieła, referent podkreślił, że na ten temat źródła milczą. Klasztor budowany był w latach 1668–1696. Przy nim powstał również, wspomniany już, kościół św. Piotra i Pawła, konsekrowany w 1701 r. Fundatorem obu budowli był Michał Kazimierz Pac. Referent przedstawił też artystów dekoratorów i malarzy, którzy zadbali o wystrój wewnętrzny świątyni. Doskonale wątek wystroju tegoż kościoła uzupełniła, wspomniana wyżej, Anna Czyż. Prelegentka prezentując na materiale fotograficznym poszczególne elementy i rozwiązania dekoracyjne kościoła omówiła nie tylko ich symboliczną treść, ale przede wszystkim ich związek z historią kanoników regularnych i ich duchowym przesłaniem. Do tej tematyki nawiązał również dr Aleksander Jankowski w referacie: *Geneza reguły zakonnej w nowożytnej katechezie obrazowej kanoników regularnych z Trzemeszna*. Referent prezentując fotografie malowideł w kościele w Gąsawie przedstawił historię zakrycia ich niegdyś deskami i niespodziewanego obecnie odkrycia, zinterpretował ich bogatą treść, w której dominuje postać św. Augustyna i wydarzenia z jego życia, nawiązujące do kanoników regularnych, jak np. przekazanie przez Augustyna reguły kanonikom.

Do elementów symbolicznych i wyrażanych przez nich treści nawiązał też mgr Waclaw Szetelnicki z Uniwersytetu Opolskiego, w referacie: *Apokaliptyczny symbol węża-smoka w twórczości kanoników regularnych*. Prelegent zauważył, że żadna z ksiąg nie była tak bogato zdobiona jak Apokalipsa. W swym wystąpieniu przedstawił wpływ tej księgi na twórczość iluminatorską kanoników regularnych. Ich bogato iluminowane zbiory z XV w. znajdują się w Żaganiu. Wizerunek węża-smoka, jak kontynuował, to siły demoniczne wyrażające zło. Smok jest synonimem szatana, zmierzającego do unicestwienia planu Boga. Prelegent nawiązał też do symbolicznego znaczenia kolorów nadawanych postaciom smoka. Kolejna prelegentka, dr Katarzyna Brzezina z Uniwersytetu Jagiellońskiego, w swoim wystąpieniu: *Działalność rzeźbiarza Wojciecha Maciejowskiego dla kanoników regularnych* przedstawiła postać i dokonania mało jeszcze znanego twórcy z przełomu XIX i XX w., który od 1923 r. pracował w Krakowie, a przez pewien czas miał nawet pracownię przy kościele Bożego Ciała. Podkreśliła, że był on nie tylko doskonałym rzeźbiarzem, ale też dobrym dekoratorem wnętrz świątynnych. Potwierdzeniem jego kunsztu są np. dzieła wykonane dla kościoła Bożego Ciała w Krakowie.

Wszelkie instytucje, w tym i zakonne, funkcjonują w oparciu o ustanowione prawa, statuty i przywileje. Wspólnoty zakonne swe posłannictwo wypełniają kierując się regułą i konstytucjami. Kanonicy regularni żyją według reguły św. Augustyna, natomiast prawa i obowiązki określają konstytucje. Kształtowanie się tych ostatnich w kongregacji krakowskiej na przestrzeni dziejów przedstawił ks. dr Stanisław Więzik, kanonik regularny domu krakowskiego w referacie: *Konstytucje zakonne kanoników regularnych kongregacji krakowskiej dawniej i dziś*. Wpływ na zmiany i reformy konstytucji, jak zauważył prelegent, miały wydarzenia zarówno natury organizacyjnej w za-

konie, jak utworzenie kongregacji, czy wydarzenia w Kościele powszechnym, jak sobór trydencki, czy nawet wydarzenia polityczne, jak zabory. Zakon reagował na nie, uwzględniał i dostosowywał do aktualnej sytuacji. Wydaje się zasadne w tym miejscu przytoczenie słów opata prymasa, ks. Maurice Bitza, który podczas kazania w kościele Bożego Ciała 13 maja 2005 r. wypowiedział m.in. takie słowa: „kanonicy laterańscy zawsze potrafili odpowiedzieć na wyzwania chwili”.

Nawiązując ponownie do słów księdza opata, z pewnością taką odpowiedzią na wyzwanie chwili była reakcja na nową pobożność, czyli ruch *devotio moderna* i podjęte w związku z tym próby reform. Jak one przebiegały w klasztorach kanonickich przedstawiła prof. dr hab. Anna Pobóg-Lenartowicz z Uniwersytetu Opolskiego w referacie: *Próby reform w klasztorach kanoników regularnych w Polsce i na Śląsku w XV wieku*, natomiast dr Rafał Witkowski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu skonfrontował reakcje na nową pobożność kanoników regularnych i kartuzów w referacie: *Kanonicy regularni i kartuzi: dwa zakony późnego średniowiecza i ruch devotio moderna*. Prelegentka zauważając, że reforma jest odpowiedzią na pewien kryzys przedstawiła, jak te odpowiedzi kształtowały się w poszczególnych domach kanonickich. Jako pierwszy próbę reform podjął klasztor żagański, a zaraz po nim opactwo wrocławskie na Piasku. Reformy nie ominęły też domów w Kaliszu, Mstowie i Czerwińsku. Prelegentka przypominała postać Piotra Klarety i jego traktaty, a także wpływ kongregacji roudnickiej na ruch nowej pobożności. Z kolei dr Rafał Witkowski, analizując ruch *devotio moderna* nawiązał do sławnych postaci z nim związanych, m.in. Miliča, Groota czy Eggera, twórcę dwóch krótkich dzieł, stanowiących swego rodzaju podręczniki nowej pobożności. Wyłożył w nich istotę życia chrześcijańskiego, które winno być naśladowaniem Chrystusa. Tę ideę wspomniał Tomasz à Kempis w swym słynnym dziele *O naśladowaniu Chrystusa*. Jak podkreślił prelegent, osoby te starały się dać odpowiedź na instytucjonalny kryzys Kościoła.

Innym rodzajem reakcji na sytuację chwili był udział księży kanoników w zrywie narodowościowym w okresie zaborów. Ten temat przedstawił prof. dr hab. Eugeniusz Niebelski z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w referacie: *Kanonicy regularni laterańscy w powstaniu styczniowym*. Mieliśmy okazję dowiedzieć się o czynnym uczestnictwie kanoników, m.in. Filipowicza, Denisowicza, Chmurskiego, Rogali-Zawadzkiego czy Pajdowskiego, po upadku powstania aresztowanych i zesłanych w głąb Rosji. Niektórzy z nich tam zakończyli swoje życie. W sumie, jak zaznaczył prelegent, czynny udział w powstaniu wzięło dwunastu kanoników, ze wszystkich zaborów.

Jednym z elementów posłannictwa kanoników regularnych jest dbałość o piękno liturgii. Podczas konferencji mieliśmy okazję wysłuchać dwóch przedłożeń na ten temat. Książd prof. dr hab. Kazimierz Łatak, kanonik laterański a jednocześnie pracownik Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, wygłosił referat pt. *Kult eucharystyczny w parafii i klasztorze Bożego Ciała w Krakowie*. Prelegent

w kontekście swego tematu podjął refleksję nad dwoma aktualnymi wydarzeniami, mianowicie nad rokiem 2005, który ogłoszony został jako rok Eucharystii oraz nad faktem podniesienia kościoła Bożego Ciała do rangi Bazyliki Mniejszej. Ponadto przedstawił rozwój form kultu eucharystycznego na przestrzeni dziejów i czynniki nań wpływające, akcentując przy tym sprawowanie rytu przedtrydenckiego, potrydenckiego i współczesnego (od soboru watykańskiego II). Z kolei ks. dr hab. Franciszek Wolnik w referacie: *Liturgia w konwentach śląskich kanoników regularnych w średniowieczu* przedstawił nie tylko formy sprawowania kultu, ale też źródła bezpośrednie, jak np. księgi *Liber ordinarius*, czy źródła pośrednie jak kroniki i konstytucje, z których czerpać możemy informacje na ten temat. Podkreślił ponadto, że u kanoników regularnych na pierwszym miejscu akcentowany jest chrystocentryzm, na drugim kult maryjny i na trzecim kult świętych. Niejako w konfrontacji z formami kultu kanoników laterańskich ks. prof. dr hab. Janusz Zbudniwew z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w referacie: *Życie religijne między wzgórzem Na Skalce a doliną Bożego Ciała* ukazał formy pobożności poszczególnych zakonów leżących w tym obrębie, tzn. augustianów, paulinów, trynitarzy i augustianek.

Innym postąnnictwem kanoników regularnych było i jest nauczanie. Ten temat przedstawił mgr Ireneusz Podedworny z Uniwersytetu Opolskiego, w referacie: *Nauczanie w klasztorze kanoników regularnych w Mstowie na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych* oraz ks. dr Waldemar Graczyk z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w referacie: *Opaci kanoników regularnych z Czerwińska w kapitule kolegiaty św. Michała w Płocku*. Pierwszy z prelegentów pokrótce przypomniał historię szkoły mstowskiej, program nauczania, podkreślając w nim ważne miejsce historii, która u kanoników zawsze stała na wysokim poziomie. Szkoła w Mstowie ogólnie prezentowała dość wysoki poziom nauczania, czego potwierdzeniem były studia młodzieży tej szkoły na uczelni krakowskiej. Prelegent przedstawił ponadto wiele osób, wywodzących się z tej szkoły, które później zajmowały eksponowane stanowiska, jak choćby kierowników szkół, a jeden z nich, niejaki Jan, został nawet dziekanem Wydziału Filozofii Akademii Krakowskiej. Ks. Graczyk natomiast mówił o szkole funkcjonującej przy kolegiacie płockiej. Szeroko omówił historię szkoły i jej funkcjonowanie. Opaci kanoników regularnych z Czerwińska byli opiekunami tej szkoły i na nich też spoczywała odpowiedzialność za jej prawidłowe funkcjonowanie. Tę funkcję opaci czerwińscy wypełniali do czasu przejęcia tej szkoły przez jezuitów, którzy utworzyli tam swoje kolegium. W omawianym okresie, jak zaznaczył prelegent, funkcję opiekunów szkoły kolegiackiej pełniło 23 opatów, w tym dwóch komendatoryjnych.

Kanonicy, prowadząc nauczanie, sami musieli wpięrow zdobyć wykształcenie. Jak ono przebiegało u kanoników laterańskich krakowskich od czasu zamknięcia Wydziału Teologicznego Akademii Krakowskiej w 1953 r. przedstawił ks. dr Stanisław Rospond z Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy

w Krakowie, w referacie: *Studia kanoników regularnych laterańskich w Instytucie Teologicznym XX. Misjonarzy w Krakowie*. Prelegent przedstawił historię tworzenia się tego zakładu aż do dnia 8 lipca 1910 r., kiedy misjonarskie studium filozoficzno-teologiczne przekształciło się w Instytut Teologiczny. Od 1950 r. w Instytucie studia rozpoczęli alumni kanoników laterańskich. Pierwszym z nich był Aleksander Szymborski. Prelegent zaprezentował ponadto wybitne postaci wykładowców, jak wspomnieć choćby tylko księdza Józefa Tischnera. Obecnie w Instytucie, jak podał ks. Rospond, kształcą się 148 studentów z różnych zakonów i zgromadzeń.

Kanonicy prowadząc duszpasterstwo i nauczanie w szkołach musieli na bieżąco pogłębiać i uzupełniać swoją wiedzę. Stąd m.in. w poszczególnych swoich placówkach gromadzili księgozbiory. Jaki posiadały one charakter? Odpowiedź na to pytanie starało się dać kilku prelegentów. Dr Arvydas Pacevičius z Uniwersytetu Wileńskiego, w referacie: *Kanonickie marginalia i proveniencje w zbiorach bibliotecznych Litwy* przedstawił żmudne poszukiwania i ustalanie dawnych księgozbiorów na podstawie zamieszczanych w księgach najróżniejszych znaków pozwalających na identyfikację właścicieli, w tym wypadku kanoników laterańskich. Prelegent podkreślił, że w porównaniu z innymi zakonami, kanonicy pozostawiali bardzo mało znaków w formie exlibrisów, wpisów czy not, które dzisiaj mogłyby być pomocne w identyfikacji. Niemniej, jak zauważył, owe marginalia są bardzo przydatne również do badań nad historią książki, a na podstawie już rozpoznanych znaków i odczytanych not można w tej chwili przygotować piętnaście biogramów kanoników laterańskich jako właścicieli księgozbiorów. Z kolei dr Iwona Pietrzekiewicz z Akademii Pedagogicznej w Krakowie, w referacie: *Biblioteki kanoników regularnych laterańskich na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego* przedstawiła zbiory w poszczególnych placówkach kanonickich litewskich, podając nie tylko ich wielkości w poszczególnych latach, ale zaprezentowała też materiały źródłowe, z których owe dane możemy uzyskać. Prelegentka pokrótce przedstawiła analizę treściową owych księgozbiorów, podkreślając, że zbiory miały typowy kształt zbiorów zakonnych, a więc przy nacisku położonym na kaznodziejstwo ten dział był reprezentowany najszerzej. W dalszej kolejności znajdowały się dzieła z teologii moralnej, pisma Ojców Kościoła, egzegeza Pisma św., teologia kontrowersyjna, historia Litwy Kojałowicza, słowniki i niewiele literatury pięknej. Księgozbiory, oprócz zakonnych, gromadzili też profesorowie i studenci. Ciekawy problem związany z książką i bibliotekami podjęła dr Aldona Chlewicka z Akademii Bydgoskiej, a mianowicie: *Darowizny dla bibliotek kanoników regularnych na ziemiach polskich*. Prelegentka ów temat analizowała w kilku aspektach: po pierwsze, jaka jest rola darów książkowych dla tworzenia bibliotek, następnie, kto je darował, z jakich motywów i jaki charakter miały owe dary. Zwróciła też uwagę na fakt, że prac o zbiorach bibliotek klasztornych jest zaledwie kilka, dlatego też dopiero prowadzenie żmudnych badań nad zbiorami jeszcze nie opracowanymi pozwoli na ustalenie zbiorów z darowizn.

Zakon księży kanoników laterańskich, jak już wspomniano, od początku swą działalność prowadzi „w świecie”, nie jest zakonem zamkniętym. Te kontakty na zewnątrz można by jeszcze podzielić na kilka kategorii: kontakty z swymi współbraćmi z innych konwentów, z innymi zakonami, ale też uczestnictwo kanoników laterańskich w życiu publicznym. O tej pierwszej kategorii mówił Paweł Krafl z Instytutu Historycznego Akademii w Brnie, w referacie: *Początki konfraterni zakonu kanoników św. Augustyna na Kaziemierzu z konwentami z Czech i Moraw*. Prelegent podkreślił, że zawieranie owych współbraterstw było podkreśleniem nie tylko wspólnych korzeni, ale służyło też umocnieniu bieżących kontaktów i przyjaźni między konwentami. Owe najwcześniejsze kontakty kanoników krakowskich z czeskimi i morawskimi datowane są na lata 1407 i 1412. Prelegent obszernie omówił tę dwustronną korespondencję. Nieco inny rodzaj kontaktów, ale też w ramach zakonu kanoników laterańskich omówił ks. Giuseppe Cipolloni kanonik z Rzymu, w referacie: *I Canonici Regolari italiani visitano e raccontano i Confratelli polacchi*. Owe kontakty dotyczą Włochów, którzy jakiś czas przebywali w Krakowie. Na podstawie zachowanych dzienników prelegent omówił wizytację z 1898 r. opata Santiniego, któremu towarzyszył współbrat Pio Mortara. Wizytacja, jak zauważył prelegent, zawsze jest okazją do pewnej rewizji. Również i podczas tej poruszono sprawy życia wewnętrznego, sprawy natury ekonomicznej i administracji. Nieco dłuższą chwilę prelegent poświęcił osobie Mortary, przybliżając ciekawe koleje jego życia. Po wizytacji Mortara pozostał jeszcze czas jakiś w Krakowie. Prelegent wspomniał też o innym Włochu, który przebywał w Krakowie w latach 1922–1924. Był nim Stefano Mancini, postać bardzo ciekawa. W Krakowie był rektorem seminarium. Z wielkim zaangażowaniem wypełniał powierzone mu zadania, ponadto uczył się języka polskiego, a miłość do Polski żywił do końca życia. W Watykanie był tłumaczem języka polskiego przy papieżu Piusie XI. Mancini pisał poezje, nawet w języku polskim. Tadeusz Breza w *Spiżowej bramie* poświęcił Manciniemu cały rozdział.

Kolejny rodzaj kontaktów dotyczy innych zakonów. Na konferencji mieliśmy okazję dowiedzieć się o kontaktach zaledwie z dwoma zakonami, ale jesteśmy świadomi, że było ich o wiele więcej. Dr Jolanta Marszalska z Biblioteki Seminarium Duchownego w Tarnowie, w referacie: *Źródła do badań nad dziejami klasztoru kanoników regularnych Bożego Ciała w Krakowie w zbiorach archiwum ojców cystersów w Szczyrzycu* przedstawiła zachowany tam, jak zaznaczyła, niewielki zbiór dokumentów, świadczący o raczej skromnych kontaktach obu zakonów. Można powiedzieć, że są to źródła obrazujące związki pośrednie. Wynika to z faktu, że opat kanoników Bożego Ciała, Marcin Kłoczyński, jako prawnik był przez pewien czas sędzią sądu krakowskiego i w tym czasie sądził sprawy, jakie cystersi prowadzili z dominikanami, stąd jego nazwisko widnieje na dokumentach procesowych. Niemniej, jak zauważyła prelegentka, owe dokumenty dla zakonu kanoników laterańskich mogą być pewnym dopełnieniem ich historii lub biografii Marcina Kłoczyń-

skiego. Z kolei dr Lena Komaryńska, reprezentująca Archiwum Bonifratrów w Krakowie, przedstawiła *Kontakty kanoników regularnych z zakonem bonifratrów w świetle dokumentów z Archiwum Bonifratrów w Krakowie*. W tym przypadku możemy mówić zarówno o dwu okresach, jak i o dwu rodzajach kontaktów. Archiwalia z pierwszego okresu, czyli od 1609–1812 r., jak podkreśliła prelegentka, są skromne, a zatem i kontakty były ograniczone. Przedstawiciele obu zakonów spotkali się w 1670 r., ale na procesie sądowym, na którym kanoników reprezentował prepozyt Jacek Liberiusz. Kontakty ożywiły się w XIX w., kiedy bonifratrzy przenieśli się na Kazimierz i tam prowadzili szpital. W szpitalu tym kanonicy laterańscy pełnili obowiązki kapelanów. Kanonicy bywali też sami pacjentami szpitala. Można zatem powiedzieć, jak zauważyła prelegentka, że kontakty obu zakonów skupiały się wokół działalności leczniczej ze strony bonifratrów i posługi duchowej kanoników laterańskich wobec bonifratrów.

Wspomniano już, że do kontaktów zewnętrznych kanoników laterańskich zaliczyć należy ich działalność publiczną. Do takiej z pewnością zaszeregować można posługę biskupów, wywodzących się z zakonu kanoników regularnych laterańskich. Temat ten podjęła dr Irena Makarczyk i przedstawiła w referacie: *Biskupi polscy z zakonu kanoników regularnych laterańskich*. Prelegentka ustaliła, że w dziejach polskiego Kościoła było ich dziesięciu: pięciu ordynariuszy i pięciu biskupów pomocniczych. Najwcześniejsza nominacja pochodzi z XII w., kolejne dwie z XV, pięć z XVII i dwie z XVIII w. Ponadto podkreślono, że grono biskupów mogło się zwiększyć do trzynastu, ale z różnych przyczyn nominacje nie doszły do skutku. Działalność publiczna biskupów ordynariuszy przejawiała się głównie z tej racji, że byli oni jednocześnie senatorami Rzeczypospolitej i uczestniczyli w życiu politycznym. Jak zauważyła prelegentka, biskupi z zakonu kanoników laterańskich byli aktywnymi senatorami, uczestniczyli w obradach sejmu, a jako ordynariusze byli gorliwymi pasterzami swoich diecezji.

Innym rodzajem posługi były misje. Udział w nich kanoników z Polski był przedmiotem wystąpień dwóch prelegentów. Pracę w Zairze przedstawił ks. prof. dr Michel Maurille, kanonik laterański i jednocześnie pracownik uniwersytetu w Bordeaux, w referacie: *Chanoines Réguliers Polonais en Mission au Zaire*. Z wystąpienia prelegenta mieliśmy okazję poznać trudy pracy misyjnej w tym kraju, jaką wśród innych misjonarzy podjęło trzech kanoników z Polski, w tym ksiądz Kazimierz Łatak, któremu na konferencji prof. Maurille osobiście dziękował za podjęty przez niego wysiłek na rzecz misji. Prelegent przedstawił pokrótce sylwetki Polaków tam pracujących i problemy, na jakie napotkali w Zairze. Ten okres nazwał okresem prób, był to bowiem czas rewolucji, czas zniesienia wszystkich szkół chrześcijańskich i narzucenia państwu laickiego charakteru. Mimo wszystkich trudności prowincje włoska i polska dawały przykład pracy misyjnej. Misjonarze z tych krajów dołączali w Zairze do zakonu kanoników francuskich. Jednak ze względu na bezpieczeństwo i ochronę życia misjonarzy misja księży kanoni-

ków laterańskich w 2000 r. została zamknięta. Swoje wystąpienie prelegent zakończył akcentem głęboko duchowym, mówiąc, że celem wspólnego życia jest życie w obecności. Z kolei ks. prof. Alfredo Miccinilli, kanonik laterański z Brazylii, pracownik uniwersytetu w Caxias do Sul, w referacie: *D. Arcangelo Sysk CRL, un polacco del sec. XX nel Nuovo Mondo* przedstawił sylwetkę Polaka, kanonika laterańskiego Syska (ur. 1902 r.), jego losy podczas drugiej wojny światowej i jego pracę w Brazylii. Po wojnie nie mógł on powrócić do Polski, związał się zatem z prowincją włoską. W 1947 r., za pozwoleniem prowincjała, wyjechał do Brazylii, aby tam założyć wspólnotę. Prelegent omówił ponad pięcioletnią pracę Polaka w Brazylii, jego starania o utworzenie seminarium niższego i założenie żeńskiej wspólnoty kanoniczek. Na koniec poinformował, że historię tę mógł przedstawić na podstawie zachowanej, obszernej korespondencji.

Dwa wystąpienia uznać możemy za syntetyczne. Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w referacie: *Kanonicy regularni św. Augustyna na Śląsku* dał syntezę dziejów kanoników śląskich poczynając od ich przybycia, omówił złoty okres kanoników, próby reform, klasztory kanonicze w dobie reformacji, w dobie dominacji katolicyzmu, ich sytuację po zaborze pruskim i sekularyzację śląskich opactw w 1810 r. Prelegent wspominał również o badaniach naukowych nad kanonikatem zarówno historyków niemieckich, jak i polskich. Ci ostatni działają w ośrodkach: wrocławskim, opolskim, krakowskim oraz warszawskim, w którym tworzy się syntezę dziejów. Prelegent zwrócił jeszcze uwagę na to, że ostatnimi czasy badaniami dziejów monastycyzmu zajmuje się duża grupa osób świeckich, w której dość liczny udział mają panie. Z kolei prof. dr hab. Henryk Gapski z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w referacie: *Zakony kanonicze w Europie Środkowo-Wschodniej w XVI–XVIII wieku. Ciągłość i zmiana przestrzeni zakonnej* dokonał syntezy dziejów wszystkich zakonów kanoniczych, nie tylko laterańskich, mówiąc o ich zarówno renesansie, jak i dokonującej się zmianie, która jednak nie świadczy o kryzysie.

Ostatnią grupę wystąpień można by potraktować jako zachętę do dalszych badań nad bogatą historią kanoników laterańskich w Polsce. Były to bowiem referaty, w których prelegenci przedstawili bądź stan badań, bądź zasoby archiwalne kanoników laterańskich w archiwach polskich i archiwum rzymskim domu generalnego. Referaty dotyczące tej problematyki wygłosili: mgr Mariusz Woskowski z Uniwersytetu Opolskiego, *Stan badań nad klasztorem kanoników regularnych w Żaganiu*; dr Roman Stelmach z Archiwum Państwowego we Wrocławiu, *Dokumenty do dziejów kanoników regularnych na Śląsku zachowane w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu*; ks. mgr Wiesław Martuszewski, kanonik laterański z Rzymu, *Archiwalia dotyczące polskich kanoników regularnych laterańskich w Archiwum Generalnym Zakonu w Rzymie* i ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko z Uniwersytetu War-

mińsko-Mazurskiego, *Archiwalia dotyczące kanoników regularnych laterańskich w Archiwum Metropolitalnym w Olsztynie*. W większości archiwalia dotyczą historii średniowiecznej kanoników. Z kolei w archiwum generalnym w Rzymie pierwsze dokumenty dotyczące polskich kanoników pochodzą z XVI w., natomiast archiwalia znajdujące się w Olsztynie dotyczą historii kanoników po 1945 r. Jak podkreślił ks. prof. Kopiczko, księża kanonicy laterańscy jako jedni z pierwszych (po franciszkanach) zdecydowali się na utworzenie placówek duszpasterskich w diecezji warmińskiej. Pierwsi dwaj kanonicy: Władysław Borowski i Jan Tokarz przybyli na Warmię już w lecie 1945 r. Na mocy porozumienia księdza Emila Klenarta, ówczesnego wizytatora kanoników laterańskich z Krakowa z administratorem diecezji warmińskiej ks. Teodorem Benschem, księża kanonicy laterańscy zorganizowali parafie w Ełku i Gietrzwałdzie. Stąd archiwalia olsztyńskie dotyczą tych dwóch placówek. Jak podkreślił prelegent, ogólnie są to zbiory niewielkie, a wśród nich najbogatsze materiały związane są z uroczystościami gietrzwałdzkimi, takimi jak koronacja obrazu, uroczystości obchodów stulecia objawień, nadanie kościołowi tytułu Bazyliki Mniejszej czy IV Ogólnopolski Kongres Mariologiczny i Maryjny.

Jak sygnalizowano we wstępie, jeden referat nie został zaprezentowany. Wygłosić go miał ks. prof. dr hab. Józef Swastek, a tytuł brzmiał: *Kanonicy regularni na Piasku we Wrocławiu do roku 1810*.

Bogatego dziedzictwa sześćsetletniej historii nie sposób zaprezentować na jednej konferencji. I chociaż mieliśmy okazję wysłuchać tak różnorodnej problematyki dotyczącej posłannictwa i działalności księży kanoników laterańskich, to zdajemy sobie sprawę, że to zaledwie część tej historii. Dla zainteresowanych nią doskonałym uzupełnieniem winna być praca ks. prof. dr hab. Kazimierza Łataka, jak już wspominaliśmy, kanonika laterańskiego, uznanego badacza dziejów kanonikatu regularnego¹. Ksiądz profesor z racji jubileuszu przygotował aż dwie pozycje książkowe², które uczestnicy sympozjum otrzymali w prezencie. Wiemy też, że w najbliższym czasie, również autorstwa ks. Łataka, ukaże się praca przedstawiająca dzieje poszczególnych placówek polskich kanoników laterańskich. Życzymy zatem ks. Profesorowi dalszych owocnych badań naukowych, ukazujących bogaty wkład kanoników laterańskich do polskiego dziedzictwa kulturowego. Podczas konferencji prezentowane też były prace autorstwa dwóch innych księży kanoników: Stefana Ryłki³

¹ K. Łatak, *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*, Kraków 2002.

² Tenże, *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała kanoników regularnych laterańskich w Krakowie*, Kraków 2005; tenże, *La vocazione e missione dei canonici regolari della prevostura del Corpus Christi di Cracovia nel periodo pretridentino alla luce delle consuetudines e dei trattati di Pietro Claretta di Roudnice*, Roma 2005.

³ S. Ryłko, *Patron Kazimierza Bł. Stanisław Sołtys zwany Kazimierczykiem*, Kraków 1997; tenże, *Reguła św. Augustyna z klasztoru kanoników regularnych w czeskim Rudniku (XIV w.)*, Kraków 1993.

i Zbigniewa Jakubowskiego⁴ oraz praca zbiorowa, poświęcona osobie i działalności opata Stanisława Dominika Słotwińskiego⁵.

Trzydniowe obrady konferencji swoim wystąpieniem podsumował opat generalny kanoników regularnych laterańskich, ks. Bruno Giuliani, który podziękował organizatorom za przygotowanie konferencji, natomiast prelegentom za zainteresowanie historią kanoników regularnych laterańskich i za wysiłek badawczy, włożony w przygotowanie podjętych tematów. Opat podkreślił ponadto, że dla współbraci z zagranicy, uczestniczących w konferencji, przedstawiona tu tak bardzo bogata przeszłość polskich kanoników okazała się wręcz zdumiewająca. Na zakończenie ksiądz opat życzył, aby prowadzone badania owocowały kolejnymi tak pożytecznymi konferencjami naukowymi.

Wyrazy podziękowań za udział w konferencji złożył też przeor domu krakowskiego, ks. Andrzej Oleksy.

W najbliższym czasie materiały konferencyjne zostaną opublikowane.

Izabela Socka, Maria Korybut-Marciniak

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych

UWM w Olsztynie

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„STAN BADAŃ NAD DZIAŁANAMI MILITARNYMI
W PRUSACH WSCHODNICH W OKRESIE
I WOJNY ŚWIATOWEJ”,
OLSZTYN 28–29 WRZEŚNIA 2005 ROKU

W dniach 28–29 września 2005 r. miała miejsce ogólnopolska konferencja naukowa „Stan badań nad działaniami militarnymi w Prusach Wschodnich w okresie I wojny światowej”. Organizatorzy spotkania – Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM w Olsztynie, Olsztyński Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie oraz Wojskowe Biuro Badań Historycznych – dokonali podziału konferencji na dwie części. Część pierwsza (środa, 28 września 2005 r.) odbyła się w Muzeum Warmii i Mazur – w sali kromerowskiej zamku olsztyńskiego, druga natomiast (czwartek, 29 września 2005 r.) została połączona z objaz-

⁴ Z. Jakubowski, *Działalność Ks. F. Fabera CRL w Krakowie 1853–1868*.

⁵ *By czas nie zaćmił i niepamięć – materiały z sesji poświęconej opatowi Stanisławowi Dominikowi Słotwińskiemu CRL w stuletnią rocznicę śmierci*, Kamień 2005.